

Balode, Laimute, Bušs, Ojārs

No Abavas līdz Zilupei.

Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca

From Abava to Zilupe.

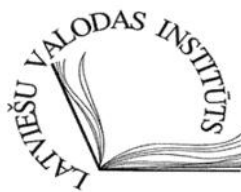
The Origin of Latvian

Geographical Names:

A Short Dictionary

20.10.2016.

- Galvaspilsēta
- Lielpilsētas
- Pilsētas
- Kurzeme
- Zemgale
- Sēlija
- Vidzeme
- Latgale

LATVIJA

DAUGAVPILS

JĒKABPILS

JELGAVA

JŪRMALA

LIEPĀJA

RĒZEKNE

RĪGA

VALMIERA

VENTSPILS

7102385012191041

LATVIJA

76 pilsētas

Pilsētas tiesības piešķirtas:

- Rīgai – 1225. g.
- Valmierai un Cēsīm – 1323. g.
- Aizputei, Kuldīgai, Ventspilij – 1378. g.

- Jūrmalai – 1956. g.
- Aknīstei, Cesvainei, Ķegumam, Pāvilostai, Saulkrastiem, Sedai, Stendei, Vangažiem – 1991. g.
- Brocēniem, Ikšķilei, Lielvārdei – 1992. g.
- Salaspilij – 1993. g.
- Skrundai – 1996. g.

DAUGAVPILS (1275)

pilsētas tiesības kopš 1582

Dünaburg (1275–1656)

Borisoglebsk (1656–1667)

Dünaburg (1667–1893)

Dvinsk (1893–1920)

Daugavpils (1920–....)

Cilmes jautājumi

Baloži, Jūrmala, Saulkrasti, Olaine, Pļaviņas ..

Rīga, Jelgava, Kuldīga, Lielvārde ..

RĪGA

- 1) latīņu *rigata* ‘apslacīta’;
- 2) baltvācu *Riege*, kr. *puza*, līb. *rīj* ‘rija’;
- 3) vācu dial. *Riege* ‘vecupe, joma’, vlv. ‘strauts, grāvis ar ūdeni’;
- 4) vācu personvārds *Riga*;
- 5) igauņu ciemu nosaukumi *Riigi* un *Rüüga*;
- 6) hidronīmiska cilme – 13. gs. „*de slat to Riga*” (‘pilsēta pie Rīgas’) < ***Rīga // Rīdzene*** upe < balt. *ring-* ‘locīties’.

Latviskas/baltiskas cilmes

Aknīste, Alūksne, Baldone, Dobele, Nīca ..

AKNĪSTE [arī *Aknīša*, vietējā izrunā *Akneiša*] – pilsēta dienvidaustrumu Latvijā, Dienvidsusējas upes krastos, vēstures avotos minēta jau 1298. g. Būga šo nosaukumu uzskata par tā saukto pārcelto vietvārdu, ko atnesuši sēļi agrīnos viduslaikos (ap 1000. g. pēc Kr.), pārceldamies no Lietuvas no Aknīstes upes (liet. *Aknysta*) krastiem.

Endzelīns pieminēto lietuviešu upes nosaukumu un Latvijas vietvārdu *Aknīste* cilmes ziņā hipotētiski salīdzina ar latviešu *aka*, sīkāk nekomentējot ne vārddarināšanas, ne nozīmes attīstības procesu, kura rezultātā no šā sugasvārda būtu varējis rasties analizējamais vietvārds (taču Lvv atrodams šķirkļis *aka* ar samērā daudziem no šī sugasvārda veidotiem vietvārdiem).

Vanags, skaidrodams lietuviešu upes vārda *Aknysta* un dažu citu līdzīgu liet. hidronīmu cilmi, citē Endzelīnu, papildinādams hipotēzi ar domu, ka latviešu *aka* var tikt tālāk salīdzināta ar latviešu *acs* un lietuviešu *akis* ‘āliņģis; akacis purvā, ūdens acs purvā vai gandrīz pilnībā aizaudzis ezers’.

(Būga RR III 578–579; LHEŽ 37; LU LaVI; Lvv I 13, 17–18)

Latviskas/baltiskas cilmes

ALŪKSNE [vietējā izrunā *Oluksne*] – pilsēta Latvijas ziemeļaustrumdaļā, Alūksnes ezera krastā. Pilsētas vāciskais nosaukums – *Marienburg*. Vēstures dokumentos (Pleskavas I un II hronikā) pirmo reizi pieminēta 1284. g. Pilsētas tiesības kopš 1920. g. Pilsētas nosaukums radies no upes vārda *Alūksne*, kura cilme sakņojas apvidvārdos *aluogs* jeb *aluots* ‘avots’, *aluksna* ‘staigna vieta’. Sal. arī *Alūksnes ezera* vārdu (upe atrodas 5 km no pilsētas). L. A. Mellina 1793. g. kartē Alūksnes ezeram ir nosaukums nevis *Marienbrg See*, kā daudzās vēlākās kartēs, bet *Alluksne See*. Sal. dial. *alksnājs* (izr. *oluksnājs*).

(Balode, Hirša 2009; Biel. Gr. 98; Būga RR II 108, III 535; Dambe 1987, 39; Lvv I 24)

Lietuviskas cilmes

Aknīste (?), Auce (?), Piltene (?), Subate

SUBATE – pilsēta Sēlijā, Ilūkstes novadā, pie pašas Lietuvas robežas, Subates ezera rietumu krastā. Pilsētas tiesības kopš 1917. g. Apdzīvota vieta izveidojusies pie sena tirgus ceļa jau 16. gs. (pieminēta 1570. g.). Rietumkrasta daļu sauc par *Vecsubati*, bet austrumkrastu – par *Jaunsubati*; abas daļas apvienojās 1894. g.

Vietvārds ir radies no liet. nedēļas dienas dialektāla nosaukuma (slāvisma) *subata* ‘sestdiena’ – tā ir bijusi lielākā tirgus diena. Sal. *Pandēlys, Seredžius*. Tiesa, pilsētiņas nosaukumu *Subačius* Lietuvā Vanags sliecas uzskatīt par antroponīmiskas izcelsmes vietvārdu, resp., radušos no uzvārda *Subačius*, nevis tieši no lietuviešu *subata* ‘sestdiena’.

(Otrębski 1961, 56–57, Vanagas 2004, 199–200)

Lietuviskas cilmes?

AUCE – pilsēta Latvijas dienvidos, Zemgalē pie Lietuvas robežas, novada centrs, pie Auces upes. Vēsturiskajos avotos vārds pirmo reizi pieminēts 1426. g. – *Owczce*. 19. gs. beigās pie dzelzceļa stacijas sāka veidoties miestniņš. Pilsētas tiesības tas ieguva 1924. g.

Apdzīvotas vietas vārds radies nosaukuma pārnešanas rezultātā no upes vārda *Auce* (apmēram 75 km gara Svētes upes kreisā krasta pieteka, kas iztek no Auces ezera). Endzelīns raksta, ka upe *Auce* esot strauja tās augštecē, tādēļ var pieļaut saistījumu ar lietuviešu *išaukti* 'izkliegt' (un latv. *auka*?).

Būga latv. *Auce* salīdzina ar lietuviešu sugasvārdu *aukė*, nekomentējot šī liet. apelatīva nozīmi, turklāt šāds sugasvārds nav iekļauts LKŽ 20 sējumu vārdnīcā.

Vanags uzskata, ka liet. upes nosaukums *Aukupis* un citi liet. hidronīmi ar sakni *Auk-*, visticamāk, ir saistāmi ar latviešu *Auce* un atvedināmi no liet. verba *aukuoti* 'šūpoties, šūpot'. Šāda hidronīma semantiskā motivācija šķiet ļoti ticama; ticamību *inter alia* vēl pastiprina skaidra analogija ar citu Latvijas vietvārdu – *Līgatne*. Savukārt latviešu *auka* 'spēcīga vētra' Konstantīns Karulis saista ar trokšņa nozīmes vārdiem, piemēram, lietuviešu apvidvārdu *aukterti* 'kaukt'; līdzīgas nozīmes vārdi nereti ir upju nosaukumu pamatā, tāpēc arī šāds saistījums (*Auce* : *auka*) tomēr nešķiet gluži neticams.

(BHO II 45; Būga RR III 256; Karulis 1992 I 87; LHEŽ 52–53; Lvv I 49)

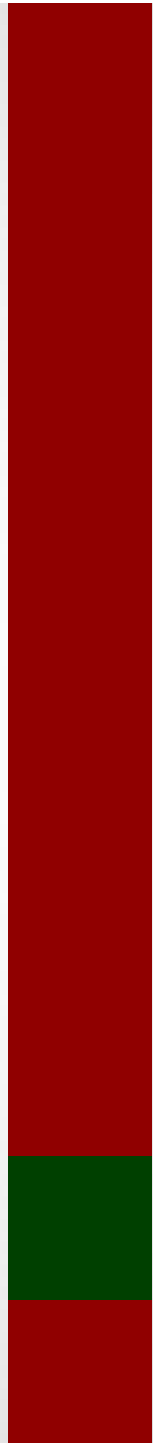
Kursiskas cilmes?

Durbe, Grobiņa, Kuldīga < Kuldīga, Priekule,
Sabile, Stende, Talsi (?)

SABILE – pilsēta Talsu novadā Kurzemē, pie Abavas. 1253. g. dokumentā *Zabele*, 1438. g. *Sabelen*, vēlāk vāc. *Zabeln*. Pilsētas tiesības kopš 1917. g. Endzelīns min šo nosaukumu starp vietvārdiem, kurus uzskata par formas ziņā kursiskiem; par kursiskumu, viņaprāt, liecina (vēsturiskais) **pedēklis -il-**. Kiparskis gan norāda, ka šis pedēklis sastopams arī senprūšu vietvārdos (Endzelīns arī pats salīdzināšanai min prūšu *Tapilkayme*) un tāpēc varētu būt vispār baltisks; pedēkli **-il-** varbūt varētu uzskatīt par rietumbaltisku, t. i., vismaz prūšu un kuršu valodai kopīgu. Vietvārda *Sabile* sakne varētu būt tā pati, kas prūšu vietvārdos *Sabenowe*, *Saboniten*, prūšu personvārdos *Sabine*, *Sabune*; tos savukārt Ģerulis salīdzina ar liet. personvārdiem *Sabas*, *Sabonis*, sal. mūsdienu liet. uzv. < pv. *Sebastijonas*. Varbūt Zemgales apvidv. **sabrs** ‘stiprs, plecīgs’, **sabris** ‘stiprs cilvēks’??

(Kiparsky 1939, 149; BHO II 721; Bielenstein 1892 184–185; Endzelīns III₂ 255–256; Gerullis 1922, 147–148; LPŽ II 652, 654; ME III 597)

Somugriskas cilmes

Ainaži, Ikšķile, Jelgava, Limbaži, Matkule, Rūjiena, Vangaži, Valka (?), Kuldīga (?), Viļaka (?)

RŪJIENA – pilsēta Latvijas ziemeļdaļā, Rūjas upes krastos, netālu Igaunijas robežas. 14. gs. sākumā Rūjienā jau bijusi mūra pils (vāciski *hove to Ruyen*), pie kuras sācis veidoties miests.

Nosaukumu pilsēta ieguvusi no cauri tekošās upes *Rūjas*, kas iztek no Igaunijas ezera *Ruhijärv* (sal. arī ig. *ruhi* ar nozīmi ‘sile, abra’, arī ‘vienkocis’). Būga un Rudzīte *Rūju* uzskata par somugru cilmes vārdu, salīdzinot ar citu igauņu ezera nosaukumu *Ruhja järv*. Tam sliecas piekrist arī Vanags, lai gan šīs saknes lietuviešu hidronīmus neuzskata par iespējamiem somugriskiem. Hipotētiski Rūjienas vārdu vēl varētu saistīt arī ar latviešu leksēmu *rūja* ‘riests’, lai gan šis saistījums šķiet mazāk ticams.

(Būga RR III 508, 617; LHEŽ 283; LP; Rudzīte 1968, 190; ME III 568; LVV 2013, 510)

Vāciskas cilmes?

Ape (?), Brocēni (?), Līvāni, Staicele (?), Strenči (?)

APE < bij. muižas vārda vāc. *Hoppenhof* vai *Hopfenhof* < vācu uzv. *Hoppe*;

BROCĒNI < vācu uzv. *Broce* (*Brotze*) (?);

LĪVĀNI < *Livenhof* vai *Lievenhof*, ko dibinājis Rīgas arhibīskapa vasalis Jirgens Līvens (vācu *Lieven*, arī *Liewen* (?)).

Neskaidras cilmes vārdi

Vairākas hipotēzes

Ogre

Cēsis

Cesvaine

Madona

Ilūkste

Kandava

Krāslava

Sigulda ..

Cilmes ziņā hibrīdnosaukumi

MAZSALACA: latv. *mazs* + som.? *Salaca*

SALACGRĪVA: som.? *Salaca* + latv. *grīva*

JAUNJELGAVA: latv. *jauns* + som.? *Jelgava*

No motivācijas viedokļa

Daudzu pilsētu nosaukumi ir radušies no hidronīmiem,

galvenokārt upju,

retāk ezeru vārdiem:

Ainaži, Aizkraukle, Alūksne, Auce, Aknīste, Balvi, Daugavpils,
Ilūkste, Līgatne, Mazsalaca, Ogre, Olaine, Rāzna, Rīga,
Rūjiena, Salacgrīva, Sece, Talsi?, Ventspils, Viesīte, Viļaka ..

No motivācijas viedokļa

Vairāki, bet ne tik daudzi kā citās valstīs, ir personvārdu motivēti toponīmi:

Ape, Brocēni, Jēkabpils, Krāslava (?), Līvāni, Pāvilosta, Staicele (?), Strenči (?), Valdemārpils, Valmiera.

Skaitlis, dzimte

Salīdzinot vienskaitliniekus un daudzskaitliniekus, šī attiecība ir

62 : 14

Daudzskaitlinieki: Ainaži, Limbaži, Vangaži, Baloži, Balvi, Brocēni, Cēsis, Līvāni, Preiļi, Pļaviņas, Saulkrasti, Strenči, Talsi.

Salīdzinot ar citiem Latvijas oikonīmiem (mājvārdiem, ciemu nosaukumiem), šāds vienskaitlinieku pārsvars ir pārsteidzošs.

Sieviešu dzimtes vv – absolūtā vairākumā gadījumu (sal. *vieta, pils, pilsēta*).

Vīriešu dzimtes vv – tikai 14 (gandrīz visi daudzskaitlinieki, + **Saldus** un **Ķegums**).

Upes Ezeri

Abava

Auce

Daugava

Gauja

Lielupe

Ogre

Salaca

Venta

Burtnieks

Engures ezers

Liepājas ezers

Lubāns

Rāznas ezers

Usmas ezers

laimute.balode@helsinki.fi
 ojaars@lycos.com

